

DÅ HIERTA SÅLDE AFTONBLADET

Av fil. dr SVEN ERIKSSON

DET VAR inte bara den brittiska aristokratien som fick en chock, då *Times*, denna symbol för publicistiken i grå cylinder och glacéhandskar, år 1912 råkade i lord Northcliffes klor. Transaktionen blev inte till glädje för vare sig tidningen eller sensationsjournalistikkens Napoleon; den förra blev ett mellanting som icke på något håll vann förtroende och fast grund, den senare lär ha förlorat ca 40 milj. kr på affären. Efter Northcliffes död gjorde sig hans arvingar av med tidningen; den återgick till de forna ägarna och numera svarar en speciell stiftelse för att *Times* icke på nytt skall råka i rövarhänder.

Aftonbladets övergång till LO har — utan jämförelser för övrigt — gjort lika stort uppseende i Skandinavien och väckt samma olustkänslor som på sin tid *Times*-affären i stora världen. Fråga är emellertid om inte Lars Johan Hiertas försäljning av *Aftonbladet* år 1851 gjorde ännu större sensation — låt vara att olusten då blev mindre. Med denna affärstransaktion slutade — kan man säga — den svenska pressens »slyngelår»;

det tog sig symboliskt uttryck i att *Aftonbladet* som ansvarig utgivare fick en litterär skönande med filosofie doktorsgrad i stället för de f. d. sergeanter, studerande m. m., som på Hiertas tid fått klä skott för tidningen. *Aftonbladets* försäljningen var tillika den sista knalleffekten i en tidningsfejden (1849–51) av i detta land aldrig skådad hätskhet och hänsynslöshet, fylld av intriger, korruption, äreröriga beskyllningar och motbeskyllningar, tryckfrihetsmål och personliga tragedier. Ett speciellt intresse har fejden genom den roll, som våra första socialistiska och kommunistiska tidningar spelade.

Tidningsfejden måste ses mot bakgrunden av februarirevolutionen 1848. De borgerliga republikanernas våldsamma angrepp mot den gamla samhällsordningen hade spelat socialisterna av alla kulörer i händerna och satt krafter i rörelse, som de varken behärskade eller sympatiserade med. Revolutionen kom också att i hög grad präglas av socialistiska och kommunistiska idéer. Följden blev överallt att den republikanska

vänstern komprometterades, och på våren 1849 stod konservatismen som segrare både i Frankrike och Centraleuropa.

Hemma i Sverige hade Hierta till en början hälsat februarirevolutionen med glädje och bagatelliserat kommunismens betydelse. Det betyder givetvis icke, att han var socialist eller kommunist; tvärtom ansåg han socialismen strida mot själva de naturlagar, som reglera arbetets, kapitalets och produktionens ömsesidiga förhållande. Hans hållning var emellertid tvetydig och vacklande och därför var hans auktoritet och inflytande i stadigt sjunkande. Genom sin kyliga inställning till skandinavismen ådrog han sig de unga nationalliberalernas ovilja, och från detta håll organiserades på våren 1849 en stor tidningsaktion mot Hierta och Aftonbladet, en aktion som tvang Hierta att göra vissa medgivanden.

Det var emellertid icke Aftonbladets vacklande hållning i inrikespolitiken eller dess motstånd mot skandinavismen som bragte Hierta på fall utan hans affärsverksamhet.

Magnus Jacob Crusenstolpe och Hierta hade på 1830-talet varit lierade, på 40-talet voro de motståndare. I ekonomiskt avseende hade det gått dem mycket olika. »Du — en skickligt beräknande affärsman, som betraktar föremål och företag ur industriell synpunkt och uppskattar deras värde endast efter de praktiska fördelar, som av dem

kunna upphämtas — behöll köttstycket», skrev Crusenstolpe i sina Ställningar och förhållanden 1851. »Utgivandet av din numera försålda tidning har du aldrig betraktat annorlunda än som en *affär*, och skött den i alla avseenden som en *sådan*.» Det var bittert och orättvist — men inte helt och hållet. När en annan kritiker skällde Hierta för »handelsintressets sämsta hyrlakej», så menade han att Aftonbladets hållning rättade sig efter vad som var läsekretsens behagligast. Man anmärkte sålunda på att tidningen föraktfullt yttrade sig om presskolleger, för vilka »konung, prinsar, hov, etikett och statsbjävs» voro det högsta goda, samtidigt som den i detalj underhöll sina läsare med notiser om allt vad de kungliga företogo sig. Någon doktrinär var Hierta förvisso icke som tidningsledare, inte heller någon blåögd idealist — forskningen har sålunda konstaterat att hans inställning till tidens sociala frågor mången gång dikterades av ekonomiska — för att icke säga privatekonomiska — motiv.

Detta var hans achilleshäl.

Den 14 april 1849 återgav den lilla stockholmstidningen Syngla-set ett anställningskontrakt mellan föreståndaren för Barnängens sidenfabrik, en fransman vid namn Trouillet, och en kvinnlig lärning. Kontraktet stadgade att lärningen skulle antas på två år och betala 200 rdr i böter om hon slutade tidigare. Under den första 4-månaders-

perioden skulle hon icke få någon som helst lön, under den närmast följande $\frac{1}{3}$ av det vanliga, under påföljande $\frac{2}{3}$.

Offentliggörandet väckte skandal både därför att bestämmelserna ansågs hårda och därför att Lars Hierta var fabriken ägare. »Vi skulle tro», skrev Synglasets, »att patronen begagnar lärlingen för att göra nytta åt arbetsgivaren...» Medan skomakaren gav sin lärling föda från första dagen, hade den stormrike Hierta ej råd därtill. Var tillbringade Hierta tiden, då hans lönlösa arbetare spunno åt honom? Jo, han satt på Aftonbladet och skrev ledande artiklar över det hårdhjärtade statarväsendet och arbetarnas betryckta ställning!

Synglasets artikel upptogs av den radikala tidningen Söndagsbladet, som redan före februarirevolutionen på ett fördomsfritt och skickligt sätt uppretat huvudstadens hantverkare och gesäller mot Aftonbladet och liberalerna och framställt Hierta som typen för en arbetarfientlig kapitalist. Nu grep Söndagsbladet till storsläggan: intet skonades, vare sig Hiertas tidning, hans person, hans utseende, hans röda hår. Synglasets, som på sommaren 1849 inköptes av personer tillhörande det socialkonservativa junkerpartiet och omdöptes till Morgonbladet, ackompanjerade på ett diskretare och mer hovmannamässigt sätt. I slutet av året fick vulgäragitationen ökad styrka genom tidningen Folkets Röst, redi-

gerad av en f. d. hovrättsnotarie Franz Sjöberg, som spelade en stor roll inom den begynnande arbetarrörelsen och bl. a. var en av intiativtagarna till Stockholms Arbetarförening. Folkrostens devis var »Upplysning, Frihet och Bröd» och redan vid starten presenterade den sig som språkrör för de socialistiska idéerna. På programmet hade den såväl allmän rösträtt på bredast möjliga bas som en omfördelning av nationalförmögenheten genom införandet av progressiv beskattning. Det var ett eko av de franska socialisternas program; anhängarna av Louis Blanc, som var Sjöbergs lärofader, hade ju förkunnat att den allmänna rösträtten skulle vara medel till en social revolution.

»Med min kännedom om Ditt finkänsliga sinne...», skrev f. d. Aftonbladsmedarbetaren C. W. Liljecrona redan vid kampanjens början till Hierta, »har jag lätt att föreställa mig den närvarande situationen i vad den rör Dig». Det är uppenbart att Hierta råkat i svårt blåsväder, ty i ett annat brev heter det: »Jag har emot alla och allestädes försvarat Din nobless, din karaktär.» Hiertas egen syn på det famösa kontraktet framgår av ett privatbrev, där han talar om »några förmenta lärlingskontrakt vid Barnängen, som hade blivit uppsatta av Hr Trouillet, men av mig kasserades och aldrig varit tillämpade, ehuru de visst skulle kunna försvaras».

Hiertas goda humör tog emellertid slut, likaså hans olympiska överlägsenhet. Varför, frågade han med ovanlig jämmer, fördömde icke Morgonbladet vad Söndagsbladet skrev? Därför, svarade junkertidningen, att Söndagsbladet gjort Sverige en ofantlig tjänst genom att avvärja Hierta; nu kom straffet för Aftonbladets förföljelse av Carl Johan och Magnus Brahe. I konservativa ögon var det neme-sis divina, den gudomliga veder-gällningen, som träffat »Afton-bladsfursten». Man erinrade Hierta om hur skoningslöst Aftonbladet förföljt oliktankande och om det journalistiska skräckvälde det under tryckfrihetens mantel utövat. Redan före striden hade Hiertas personliga vän och politiska me-ningsfrände August Blanche i brev till Hierta klagat häröver: »Vad jag alltid hos dig måste klandra, är den skamlöshet, varmed du kastat dig och ännu framgent kastar dig över dina vedersakare, i synnerhet sådana, som så betydligt stå under dig.»

I denna — för en folktribun som Hierta — oväntade och omöjliga situation hade Liljecrona blott ett råd att ge: »Det hat som förföljt dig skall falla i samma stund Du lämnar Aftonbladet... Sälj Aftonbladet!»

Tanken var visst icke främmande för Hierta, han hade um-gåtts med den redan före februari-revolutionen. Det berodde mest på att några av de förväntningar —

kanske också för egen del — han knutit till Oscar I blott delvis rea-liserats. Särskilt modstulen var han över konungens passiva mot-stånd mot de liberala programmen i representationsfrågan. Överallt — i alla läger — hade det politiska intresset slocknat. »Du kan aldrig tro vad allting nu är flau», skrev han strax före jul 1849 till den ra-bulistiske greven C. A. Adlersparre — skalden Albano. »Ingen vet rik-tigt på vad fot man står i politiken; det har lyckats vederbörande (Os-car I) att likasom förlama all tro, all entusiasm, och aldrig har grundsatsen »divide et impera» bli-vit i högre grad tillämpad».

Men Hierta var icke sinnad att utan vidare ge upp. Samtidigt som han fortsatte att med satirens va-pen söka oskadliggöra »hovtid-ningen» Morgonbladet, knöt han i det fördolda kontakt med socialis-terna.

Vid mitten av december 1849 be-rättade han för Albano, att två unga, välmenande och hyggliga stu-denter, fattiga som skåpråttor, samt en derangerad ung jurist var för sig och blott för »brödfödans skull» startat var sin socialistiska tid-ning. De båda skåpråttorna voro Fredrik Borg (längre fram i tiden radikalliberal publicist och riksdagsman) och Nils Persson Nordin. Juristen var Franz Sjöberg.

De båda lundastudenterna kal-lade sin tidning Reform — förmod-ligen efter Louis Blancs språkrör — och dess motto, som var en mo-

dernisering av franska revolutionens mest bevingade ord, var ägnat att inge tidens borgerliga kapitalister en rysning av ohygge: »Vad är penningen? — Allt. Vad bör den bli? — Intet. Vad är arbetet? — Intet. Vad bör det bli? — Allt.»

Det sällsamma är att de förelade Hierta tidningens program innan de underskrevo kontraktet med boktryckaren. Allt talar för att de fingo ekonomiskt stöd vid starten; säkert är att Borg under årtal framåt stod i skuld till Hierta och f. ö. fick en tillfällig reträttplats i Aftonbladet efter Reforms avsomnande.

Vid jultiden 1849 fick Sjöberg — enligt vad han senare erkände för sina läsare i Folkrosten — ett lån av Hierta. Påståendet dementerades icke — så vitt jag funnit — offentligt; Crusenstolpe som ju hade personlig erfarenhet skrev en gång att en vederdeloman, som under anhållan om hjälp bjöd Hierta fred, sällan rönt avslag. Ännu mer vägande är att Sjöberg på nyåret 1850 i väsentliga stycken ändrade politik, upphörde med angreppen på Hierta och »Svältängskontraktet» och flitigt besökte Aftonbladsredaktionen. Förändringen stack samtiden i ögonen; redan i februari 1850 konstaterade Morgonbladet att »en slags off- och defensivallians blivit avslutad mellan hr Lars Hierta å ena och hrr Franz Sjöberg, Borg och Persson å andra sidan». Nu var tonen mellan Aftonbladet och Folkrosten »söt» och icke så bitter som

under de sista månaderna av 1849. Ryktet berättade, skrev Morgonbladet, att freden köpts med kontant betalning — lån mot »galgsedel».

Man kan mer än gissa sig till Hiertas baktanke, då han ställde sig bakom de bägge radikala bladen.

Den borgerliga opinionen i Sverige var i allmänhet uppskrämd av den socialistiska förkunnelsen. »Du skall få se», skrev sålunda Liljecrona till Hierta, »att de socialistiska dårskaperna kommer att spöka hos oss såsom annorstädes och att 'kapitalernas tyranni' blir ett tema som länge kommer att varieras av sådana där halvbildade med verv i känsla och penna som hr Franz Sjöberg». Hierta var naturligtvis icke mer socialist än tidigare; i privatbrev klagar han över att Sjöberg och »andra gökar utan conduite eller moralitet i hjärtat» börjat fiska i grumligt vatten och betecknade dem som »ohyra». Han menade emellertid, att man måste få »de vilda fålarna» något tämjda och satta i »det liberala politiska spannet». Det är alldeles uppenbart, att han trodde på möjligheten av en allians mellan liberalism och socialism, mellan borgarklassen och arbetarna. Det hade också den stenrike franske juristen Ledru-Rollin drömt, då han 1847 satte upp La Réforme. I Aftonbladet bekände sig Hierta nu till en »förnuftig socialism».

Men härtill kom något annat. Hierta betvivlade visserligen att

Folkrösten och Reform skulle hålla sig flytande någon längre tid men så länge de levde kunde de vara nyttiga. »De där småtidningarna», framhöll han för en av sina vänner, »är lästa därför att de vråka ur sig en hop saker, som de seriösare bladen skämmas komma med...» Man hade tydligen kommit till det stadium, där Hierta ansåg sig behöva »skandaltidningar».

Man behöver inte grubbla över vem Hierta betraktade som sin huvudmotståndare. Det var konung Oscar. Brytningen dem emellan var redan 1847 ett fullbordat faktum, men i Aftonbladet avhöll sig Hierta från att angripa konungen personligen. Han måste tänka på sin läsekrets. Folkrösten och Reform behövde icke ha några hämningar i den vägen, och nu började i synnerhet Franz Sjöberg en kampanj mot konungen, kungahuset, Morgonbladet och Söndagsbladet — som vid denna tid var »Salarierad».

För de bägge huvudmotståndarna gällde det icke minst att vinna de breda folklagrens sympatier. Efter februarirevolutionen syntes konungen två uppgifter viktigast: att upprätthålla lagarna och äganderätten samt förbättra arbetarnas villkor. Pauperismen betraktade Oscar I som tidens nästan värsta onda och han gjorde vad han kunde för att förbättra arbetarnas villkor. Han var motståndare både till gammalkonservatismen och den ekonomiska liberalismen. Samtidigt

följde han vaksamt alla yttringar av socialism och kommunism.

Morgonbladet var språkrör för denna politik. Tidningens motto var »Reform utan revolution» och dess redaktör Constans Pontin var en energisk sekreterare i Stockholms bildningscirkel — ABF:s föregångare. I sin anmälan 1849 förklarade tidningen, att Europa stod framför »morgonrodnaden av en ny dag», den »fredliga demokrati», och att ett av tidningens huvudsakliga ögonmärken skulle bli att verka för utvecklingen av ett fritt och självverksamt kommunalväsen. Medan Hierta efter mycken tvekan accepterat ett representationsförslag, som i realiteten skulle ge makten åt den högre byråkratien och storborgarna, ivrade Morgonbladet för ett klassvalssystem, som inrymde representation jämväl för arbetarna:

»Arbetaren, på vilken samhällets börda faller med största tyngd; arbetaren, som bär och ofta dignar under det hårdaste släpet av det stora civilisationsarbetet, behöver bättre än någon annan denna stämna vid riksförsamlingen och Sveriges arbetare hava hunnit den kulturgrad, att de icke skall missbruka en sådan rätt.»

Då Aftonbladet menade, att arbetarna icke skulle få någon större makt, genmälde Morgonbladet: »Blotta medvetandet av att vara delägare i den största och dyrbaraste rätt fosterlandet kan giva sina söner måste bibringa arbetsklassen

en lyftning, vilken även i sedligt avseende skulle medföra viktiga resultat. — Nej, inför kommunalrättningar, uppfostra folket och låt arbetarklassen genom en måttlig och förnuftig delaktighet i representationen försöka sig i den för denna klass hittills alldeles främmande politiken.»

Morgonbladet försummade icke att utnyttja det misstänkta samspellet mellan Sjöberg och Hierta. Bägge hade allmän rösträtt på sitt program — Hierta visserligen med avsevärd inskränkning — och redan i sina kommentarer till Folkröstens programförklaring hade Pontin pekat på vart detta system skulle leda. En väldig kamp skulle uppstå mellan socialisterna och de besuttna: »Ty 1:o kommer massan genom de allmänna valen i tillfälle att *genast* votera den progressiva beskattningen, och 2:o upphäver massan genom de allmänna valen indelningsverket och avdankar största delen av armén.»

»Äro nu radikalerna för dagen beredda till dessa offer», heter det i en annan artikel, »så har man ingenting att säga om dem. De arbeta för en idé, och envar måste känna att det ligger något storartat i en sådan självupoffring. Vilja de åter fortfarande göda sig med 'folkets svett', så kommer snart eller sent den dag, då folket av dem skall kräva en skarp räkenskap. Folket, bedraget av pratet, charlataneriet hos dem, som utgiva sig för dess vänner, blir ett upp-

retat lejon, som riktar första slaget av sin ram just åt dem, vilka retat det.»

Så gick striden. Reform insomnade redan efter ett par månader men Aftonbladet och Folkrosten fortsatte, den senare visserligen under allt större svårigheter. Sjöberg ansattes under 1850 av ford-ringsägarna och på hösten hade han ett halvt dussin mål på halsen, bl. a. tryckfrihetsåtal.

I början av 1851 inträffade en oförväntad frontförändring. Sjöberg sadlade om. Ännu för två år sedan — förklarade Folkrosten — hade man varit anhängare av allmänna val, nu ansåg man klassval vara det enda möjliga, ja önskvärda. »Vi hysa . . . fortfarande den åsikten, att om man inte kan genomdriva en reform, där det demokratiska elementet har avgjort övervikt, så är det vida bättre att ännu ett eller annat år dragas med det elände man har än att tillskapa en ny aristokrati av ämbetsmän och penningmänniskor, vars sociala inflytande bleve vida större än adelns och prästernas. Sådant vore endast att hoppa ur askan i elden . . .» I stället för »börsvälde» föredrog man »bördsvälde».

Åsikter och fraseologi voro i detalj samma som Morgonbladets!

När denna artikel infördes, hade redan det av Hierta stödda representationsförslaget fallit och ett klassvalsförslag framlagts av junckerpartiet. Hiertas politik hade lidit ett fullständigt nederlag. Arbe-

tarna hade — som Berit Borell påpekade — vägrat att underkasta sig medelklassens ledning och i stället sökt stöd hos konungen och även hos de konservativa mot företagarna.

Folkrostens omsadling tog sig även andra uttryck. Angreppen på konungen, kungahuset och Morgonbladet upphörde. Pontin och Franz Sjöberg gingo arm i arm. Den förre fick sina affärer sanerade och Folkrostens upplaga närmade sig Aftonbladets, som oavbrutet sjunkit sedan 1848. Ett veritabelt jordskred ägde rum i förhållandet mellan den kungavänliga och oppositionella pressen.

Men måttet var för Hiertas del ännu icke rågat.

Våren 1851 var katastrofal för den liberala pressen även i andra avseenden. Hierta led svårt av att redaktörerna för Nya Dagligt Allehanda och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning måste rymma landet på grund av förskingringsbrott. Samtidigt kastade sig Folkrosten med ursinnig ilska över honom. »Svältängskontraktet» blev det värsta tillhygget men även Hiertas personliga förhållanden nagelforos hänsynslöst. Det överflödade av lögnar och halvsanningar. Hierta blev så utom sig att han icke blott väckte åtal för tryckfrihetsbrott utan också krävde att »käppens frihet skulle läggas vid sidan av pressens». »Att vara så ömtålig som du är passar inte en man på den upphöjda ställning, som du in-

nehar», hade Blanche i sitt ovan citerade brev skrivit till Hierta. Inom den mer neutrala pressen reagerade man mot Hiertas nya syn på tryckfriheten. »Nu, då Aftonbladets egen utgivare på ett skamligt sätt blivit anfallen av skandalpressen, nu behövas korrekationer och restriktiva åtgärder», anmärkte exempelvis Najaden i Karlskrona.

I juni 1851 nåddes med den Almqvistska katastrofen kulmen på allt eländet. »En hämnande genius synes vaka över de personer, som genom spridande av den röda radikalismens läror vilja upplösa samhällsbanden», skrev Morgonbladet. Almqvists avvikande betecknades som en »oersättlig förlust» för Hierta.

I sina brev från dessa dagar talar Hierta om hur lidandet nära nog lagt honom på sjukbädden. Han klagade över Sjöbergs »lögnaktiga smädelselust» och infamier, vilka han icke kunde bemöta av hänsyn till läsarna som tröttnade vid dylik polemik. Nu orkade han icke längre. I juli sålde han Aftonbladet till ett konsortium och reste bort.

Hierta hade redan innan köpet haft sina dubier beträffande konsortiets politiska renlärighet men då Norrköpings Tidningar gjorde en antydning i samma riktning, gav han sin ställföreträdare, som redigerade Aftonbladet till årets slut, order att upplysa allmänheten om att samma grundsatser som hit-

tills skulle råda och att Hierta blott på detta villkor gått med på köpet.

I själva verket fick Aftonbladet genom de nya männen i väsentliga avseenden en annan färg. Skandinavismen prisades, Oscar I hyllades och då Pontin hösten 1852 avled genom olyckshändelse, fick han i Aftonbladet ett så uppskattande

eftermäle, att Hierta och Liljecrona skakades.

»Det har var dag förefallit mig som om jag höll på att beställa om mitt hus för blivande hädanfärd», skrev Hierta vid årsskiftet till Albano. Som tidningskung var han förvisso död, men som affärsman hade han ännu mycket gjort.